

VNN-FU 2006

vitenskapsteoretisk essay

arbeidskrav 3 – 15 studiepoeng

Danningsprosesser i sykepleierutdanningen

Edit Blåsternes

Høgskolelektor

Institutt for sykepleie

Høgskolen i Bergen

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
Bakgrunn for essayet	3
1. Innledning	6
1.1 En klargjøring av danningsbegrepet	6
1.2 Om sammenhenger dannings står i	9
1.3 Sykepleie i et samfunnsperspektiv	12
2. Om å være veileder i danningsprosesser	14
2.1 Samtalen som grunnlag for gode danningsprosessen	15
2.1.1 Den faglige samtalen	17
2.1.2 Møte med en student og refleksjon over danningsprosesser:	20
2.2 Sluttkommentar	23
Litteraturreferanse	26

Bakgrunn for essayet

Essayet tar utgangspunkt i en evalueringsprosess i desentralisert grunnutdanning i sykepleie som er en del av Institutt for sykepleie ved Høgskolen i Bergen. Utdanningstilbudet startet opp i 1999 som et samarbeidsprosjekt mellom Høgskolen i Bergen, Kommunene i Hordaland og Hordaland Fylkeskommune. Utdanningen er 4 årig og tar opp ca 55 studenter hvert annet år, det 5. kullet starter opp høsten 2007. Vi har gjennomført **en** evalueringsundersøkelse ved endt utdanning, og **en** oppfølgingsundersøkelse 2 år etter, av det første kullet som var ferdig i desember 2002. Disse erfaringene er et viktig grunnlag for drøftingen, selv om evalueringene ikke redegjøres for eksplisitt. Utdanningens fagplan bygger på nasjonal Rammeplan for sykepleierutdanning og fagplanen som brukes i fulltidsprogrammet ved HiB. Det er foretatt justeringer og tilpasninger til et studietilbud som er 4 årig og desentralisert ved at store deler av aktivitetene foregår ute i lokal miljøene. De siste årene har vi arbeidet med å publisere en del av erfaringene vi har gjort siden oppstart. Erfaringene er svært gode med referanse til oppnådde resultater, konkrete tilbakemeldinger fra studentene og samarbeidspartnere/arbeidsgivere i kommunene og Helseforetakene i Hordaland.

Utdanningstilbudet retter seg til personer som bor og arbeider i distriktskommuner, og som ikke ville tatt denne utdanningen uten et tilrettelagt opplegg. Dette innebærer at studentene i stor grad kombinerer studier med familieliv og arbeid i helsetjenesten i sine hjemkommuner. I denne studentgruppen møter vi mennesker som allerede har erfaring fra arbeid og virke i helsetjenesten, enten som ufaglærte eller hjelpepleiere. De fleste er litt eldre og har andre erfaringer enn studentene i fulltidsprogrammet. Vår erfaring er at utfordringene i stor grad refererer seg til endring i roller. Både studentrollen og sykepleierrollen er i utvikling og vekst, samtidig som de skal ivareta rollene de naturlig innehar, blant annet mangfoldet i familierollen og ikke minst kollegarollen.

For å klargjøre flere sammenhenger som har betydning for leser av essayet, anser jeg det nødvendig å vise til noen av rammene for studiet. Desentralisert sykepleierutdanning skiller seg i særlig grad fra fulltidsprogrammet når det gjelder organisering av studiet, bruk av pedagogiske metoder, og veiledning i både teori- og praksisstudier. Studiet har ukesamlinger ved høgskolen ca 2 uker, 2 ganger pr semester, resten av tiden fordeles på selvstudier og ulike gruppeaktiviteter. Studiet har til enhver tid to kull som begge følges av det samme teamet på

5 personer. Hver studentgruppe forholder seg så til *en* veileder gjennom alle 4 år. De pedagogiske metodene som benyttes er i stor grad PBL-basert (problem basert læring) og teamet øker også bruk av, og bevissthet om, en kunnskapsbasert tilnærming (jfr. evidens based medicine) i både undervisning og praksis. Utdanningen baserer faglig vekst og utvikling i stor grad på lærerdeltagende og til dels lærerstyrte studiegruppeaktivitet og studentstyrt kollokvieaktivitet. Studiegrupper på inntil 10-12 studenter, samles så lokalt som mulig på sentrale steder der veileder kommer ut til gruppene, nærest mulig der studentene bor. Lærerteamet opplever at kontinuitet over lang tid gir muligheter til trygghet og et godt klima for aktiv deltagelse i flere viktige prosesser underveis i en profesjonsutdanning. Dette vil bli belyst i essayet, knyttet opp mot dannelsprosesser.

Essayets hovedtema er å belyse dannelsprosesser i sykepleierutdanningen og diskusjonen konsentrerer seg om muligheter som ligger i å bruke *utdanningssamtalen* eller *den individuelle samtalen* som en arena for veileder til å delta i og bidra til gode faglige og personlige dannelsprosesser gjennom hele utdanningen. Danning i denne sammenhengen knytter seg til de prosesser som foregår når en student utvikler kunnskap, ferdigheter og holdninger i sykepleie som de så er i stand til å anvende i pasientrelasjoner som uttrykk for den sykepleiefaglige kompetansen de har tilegnet seg over tid. Det er ikke resultatet som drøftes, men mer betydningen av den vekst og utvikling som dannelsprosessen medfører som er essensielt å belyse. Jeg har vært med å utvikle programmet og arbeidet med desentralisert sykepleierutdanning siden oppstart. Jeg har også lang erfaring fra arbeid i fulltidstudiet, der tradisjonell veilederrolle knytter seg til å veilede innenfor spesifikke fagområder og årsenheter. Dette gir meg en mulighet til perspektiv på den veilederrollen vi utvikler i desentralisert sykepleierutdanning.

*Utdrag fra "Etikk, disiplin og dannelse",
Martinsen og Wyller (red.) (2003)*

Sykepleiereleven danner sin karakter gjennom lydigheten til "de små tings" dressur fra ytterst til innerst i kroppen. Det er en dannelsingsprosess for å bli "god", og dermed også lydig og føyelig i alle sin kropps små og store bevegelser. Denne beherskelse av sjel og kropp gir en "indre ro", som kan stille henne inn i en seende og lyttende posisjon til sine pasienter. Elisabeth Hagemann skriver i sin etikkbok:

"Om pasienten er ung eller gammel, rik eller fattig, mann eller kvinne, spiller det for henne ingen rolle. Jo større stillhet og harmoni hun har i sitt eget indre, dess bedre vil hun forstå og lytte seg til de forskjellige toner som klinger ut fra de forskjellige mennesker, og hun vil lete sig frem til hun kommer i kontakt med dem" (Hagemann s 44)

1. Innledning

I mange år har jeg vært opptatt av fenomenet *danning*, og hva det er som foregår når en student gjennom et utdanningsløp *blir sykepleier*, og derved dannes til yrket og profesjonen. Jeg har også vært svært interessert i å gå dypere inn i de forhold som angår hvordan en veileder kan være med å stimulere til dannelsesprosesser som oppleves gode for den enkelte student. Jeg betrakter danning som en gjennomgripende prosess som involverer hele mennesket, og derved også berører de personer som gjennom utdanningen deltar som følgesvenner. Danning handler om forandring og om utvikling, og berører personens intellekt og følelsesliv, det sosiale og åndelige liv – og utgjør et hele som har betydning for personens selvoppfatning og liv. I et slikt perspektiv blir danning et område som griper inn i alle livsprosesser.

Når jeg i denne sammenheng drøfter danning og dannelsesprosesser i et vitenskapsteoretisk perspektiv velger jeg å knytte det til de naturlige møtepunkter veileder har med studentene. Utdanningssamtaler eller individuelle samtaler med studenten er en arena for bevisstgjøring av dannelsesprosesser som pågår i løpet av utdanningen. Jeg vil belyse hvordan veileder gjennom samtaler kan delta i og bidra til gode faglige og personlige dannelsesprosesser. Dette vil jeg tydeliggjøre gjennom å benytte prof. Lars Løvli's beskrivelser av danning og forståelser av dannelsesbegrep, sammen med beskrivelser av danning i en sykepleiefaglig sammenheng. Det hele settes inn og drøftes i et hermeneutisk perspektiv der den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer's tanker og forståelse som fremkommer i verket *Truth and Method* (1998) er vesentlig.

1.1 En klargjøring av dannelsesbegrepet

Jeg tar utgangspunkt i danning som et pedagogisk og filosofisk begrep. I og med at danning i denne sammenheng står til utvikling både faglig og personlig er det naturlig å se til både læringsteori og filosofi. Som pedagogisk norm henviser begrepet dannelse til to uttrykksformer - dels en livslang *prosess*, hvorigjennom et menneskes personlighet utvikler seg i møtet med et kulturelt bestemt innhold av viten, ferdigheter og holdninger - dels til det *resultat* som til enhver tid fremkommer ved denne prosess. Dette *resultatet* vil presiseres ved en tydeliggjøring av intensjoner og uttrykte læringsmål i Rammeplanen for sykepleierutdanning (2004) i et senere avsnitt. Den pedagogiske dannelsesstenking står som

regel i nøye overensstemmelse med bestemte samfunns- og menneskesyn og dermed forbundne dannelsesidealer. Å legge til rette for danning innebærer derfor en bestrebelse på å finne et undervisningsinnhold og igangsette prosesser som både kan *kvalifisere til borger og danne til menneske*. En slik dannelse står i motsetning til både ekstrem individualisme og ensrettet yrkesutdanning. For sykepleierutdanningen utgjør dette en særlig utfordring i dagens samfunn fordi yrkestradisjonen preges av den religiøse kallstanken, av fellesskapsidealer og handlinger i solidaritet med den eller de andre som lider. Dette inngår i drøftingen senere i teksten.

Jeg tar utgangspunkt i det opprinnelig nyhumanistiske dannelsesbegrepet, som særlig preges av den prøyssiske danningstenkeren og utdanningsreformatoren Wilhelm von Humboldt (1767-1835), som ga et viktig ideologisk bidrag til tanken om det borgerlige samfunn. Idealet for Humboldt var det selvstendige individet som av egen kraft setter scenen for sin dannelsesprosess som en selvskapning i møtet med verden, kulturen og lærestoffet. Et sted skriver han at menneskets sanne formål er den høyeste og mest harmoniske danning av dets krefter til *et hele*. Han beskriver innvielsen i kulturen som en utvidelse og bestemmelse av en individuell karakter, der ”bestemmelse” kan assosieres både til tanken om en allmenn menneskelighet eller humanitet, til et individuelt mål eller telos for danningen, og til kallet å gi ”humaniteten i vår person ... et så stort innhold som mulig” (Slagstad mfl 2003).

Jeg støtter meg videre på professor i pedagogikk Lars Løvlie (2003) i det han skriver om den moderne opplysnings og dannelsesteori, som jeg mener bringer dannelsesbegrepet videre. Opplysning og dannelse sees ikke kun i relasjon til et individ, men også til et kulturelt og sosialt fellesskap og til menneskeheten i sin helhet. Dannelse forstås som evnen til fornuftig selvbestemmelse, evne til autonomi, fri selvstendig tenkning og til å treffe selvstendige moralske avgjørelser. Nettopp derfor er selvaktivering dannelsesprosessens sentrale uttrykksform. Mennesket skal forstås som et vesen, som evner fri og fornuftig selvbestemmelse. Realiseringen av denne er gitt mennesket som tar i mot, og dannelse er både veien til og uttrykket for evnen til selvbestemmelse (Løvlie 2003)

Det er ikke tilstrekkelig å se dannelsesbegrepets innhold i relasjon til selvdanning. Det vil slik Løvlie skriver også angå menneskets forhold til verden. Det bygger på humanitet og menneskelighet, verden, objektivitet og allmennhet. Subjektet søker gjennom å tilegne seg, eller å gjøre opp med et innhold utenfor seg selv, å oppnå fornuft, selvbestemmelsesevne, tanke- og handlefrihet. Mennesket inngår ikke bare i verdenssamfunnet, men også i mer

avgrensede samfunn. I denne sammenheng velger jeg å se studiefellesskapet, utdanningen og sykepleieprofesjonen som slike avgrensede samfunn. Løvlie (2003) bringer danningsbegrepet inn i en moderne verden preget av teknologi, og sier at et dannet menneske vil takle å leve i kulturkonflikter og greier å skape en helhet, eller en personlig stil, på tross av konfliktene. Danning finnes i de møtestedene der folk lever sinn til sinn mot verden og ansikt til ansikt med hverandre. Løvlie (2003) fremsetter en utfordrende tese som sier at danning i dag kan beskrives som grensesnitt. Grensesnitt er *grense der det vendes to veier, den forener og atskiller*. Det dreier seg ikke først og fremst om selvet eller kulturen, men om snittet der de møtes. Det er en veksling eller overgang, og lar seg bare analysere som bevegelse, som permanent uro og transformasjon. Dette er utfordrende tanker som berører dagens samfunn med en enorm teknologisk utvikling og fremvekst av andre medier for kommunikasjon, kunnskapsutvikling og samhandling.

For å gå videre inn i et danningsbegrep som er knyttet til faget sykepleie, og derved en bestemt faglig og praktisk kontekst, vil jeg knytte noen ord til sykepleiefagets utvikling og identitetsbygging fra å stå i en håndverkstradisjon til å bli et selvstendig fag. Med referanse i hospitalhistorien og den Hippokratiske medisinske tradisjon, har faget *sykepleie* i moderne tid søkt å bygge identitet blant annet ved å arbeide med beskrivelsene av sin faglige og moralske praksis, og samtidig søke å plassere seg selvstendig inn i en vitenskapelig tradisjon. Sykepleievitenskap ble etablert i ved universiteter Norge tidlig på 1980 tallet. Akademisering av faget har foregått samtidig som sykepleie som profesjon stadig ønsker å være et praktisk yrke med levende diskusjoner i og om spenningsforholdet mellom teori og praksis. Det er grunn til å tro at utviklingen av faget berører danning og danningsprosesser, fordi det i så sterk grad preger fagets og yrkets identitet. Det er viktig i en slik sammenheng å presisere at sykepleiepraksis fortsatt baserer sin funksjon på ulike kunnskapsformer. På den ene siden handler det om kunnskap og forståelse av helse og sykdom og opplevelsen av dette, på den andre siden snakker vi om refleksjon over og anvendelse av en mer terapeutisk kompetanse som preges av vurderings- og handlingsaspekter. I moderne sykepleie snakker vi fortsatt om klokskap som vokser frem i møter med de praktiske situasjonene. Erfaringer og refleksjon over disse *kan* bidra til å utvikle evnen til å bedømme også andre situasjoner på en god måte. Det er her snakk om at danningsprosesser gir beredskap eller evner til å overføre og anvende kunnskap, ferdigheter og holdninger til andre situasjoner og relasjoner som er ulik situasjonen der du lærte eller erfarte det du har med deg.

Rammeplanen (2004) uttrykker viktigheten av et teoretisk fundament for å utvikle et spekter av tilnæringsmåter i klinikken, samtidig som refleksjon over praktiske situasjoner og handlinger vil fremme tilegnelsen av yrkets kunnskaper, ferdigheter og holdninger, og er nødvendig for utvikling av et *faglig skjønn*. Rammeplanen stiller krav til sluttkompetansen en ferdig utdannet sykepleier skal ha, denne skal inneholde handlings- og beredskapskompetanser innen de kunnskapsområder faget sykepleie består av. Helheten av sykepleiefaglig kompetanse kan beskrives ved 5 delelementer av kompetanse, som benevnes som teoretisk-analytisk kompetanse, praktisk kompetanse, lærings kompetanse, sosial kompetanse, og yrkesetisk kompetanse (Rammeplan 2004). Danningsprosessene vil derfor kunne knyttes an mot Rammeplanens sluttkompetanse og vil kunne synliggjøres gjennom læringsmål underveis i utdanningen. På denne måten kan kompetanseutvikling sees sammen med danningprosessen, og være en utfordring for både studenter og veiledere.

1.2 Om sammenhenger danning står i

Sykepleie har hentet noe av sitt grunnlag fra Aristoteles (384–322 f.Kr.), som nettopp vektla skillet mellom ulike kunnskapsformer. Aristoteles kretset vesentlig omkring to former for kunnskap, en kunnskap som gjelder teoretiske vitenskaper og en kunnskap som hører praksis til, hvor en lærer å tilegne seg den holdning som skal til for å velge riktig mellom flere ulike handlingsalternativer. Aristoteles benevner teoretiske vitenskapsområder – *episteme* - som det universelle kunnskapsområde, som ikke kan være annerledes enn det er. Kunnskap som hører praksis til benevner Aristoteles – *fronesis* - som har mål om å påvirke og handle i lys av kunnskap for å oppnå å leve et godt liv (Alvsvåg 1993, Martinsen 1993). I det praktiske livet er situasjonene mangfoldige, komplekse, ofte sammensatte og krever nyansering. I slike situasjoner, som for eksempel i en sykepleier-pasient relasjon eller student-veileder relasjon er det ikke nødvendigvis behov for et bevis eller ett riktig svar, men et spørsmål om å forstå sammenhenger ut fra en grundig overveielse av situasjonen. Situasjoner må overveies før man bestemmer handling. Aristoteles skriver om *fronesis-viten* som en evne til å se en sak fra alle berørte parter side og utvikle en innsikts kunnskap eller forståelse for situasjonene som kan overføres til situasjoner vi kjenner i sykepleien.

Aristoteles tok til orde for at kunnskap, erfaring og klokskap utvikler seg over tid, og handler om holdning og handling. Å komme frem til de gode og rette handlingene er et mål i seg selv ifølge Aristoteles som videre understreker at overveielser og besindighet i praktiske

situasjoner bevarer klokskapen eller fronesisen (Alvsvåg 1997). Aristoteles skiller mellom forstand og fronesis. Det er fronesisen som er bestemmende i forhold til handlinger, måten disse utføres på og hvordan tiden brukes. Forstanden er bedømmende, og bedømmer det som klokskapen har med å gjøre. Aristoteles mener fronesis-viten læres gjennom læreprosesser hvor en inngår i en relasjon med andre. (Alvsvåg 1997). Denne viten er praktisk og basert på erfaring. Jeg forstår det dit hen at det er en type viten som åpner for det etiske kravet om å se den andre og ivareta grunnleggende medmenneskelighet sammen med gode sykepleieholdninger. Overført til en sykepleiefaglig kontekst og en student-veileder relasjon blir betydningen av å bevisstgjøre erfaring, arbeide med refleksjon og få veiledning underveis i utdanningen viktig å betrakte som en naturlig del av de gode dannelsesprosessene. Slik jeg forstår det påhviler det veileder et betydelig ansvar for å møte studenten med slik holdning som Aristoteles er talsmann for, og derved signalisere betydningen av fronesis viten. På denne måten kan en gjennom veiledning bidra til at faget integreres i personen og i *kroppen*.

God sykepleie må forholde seg til og arbeide med å forstå helheten i enhver pasient situasjon. En pasient situasjon er alltid unik og særegen. Den preges av sykdommens uttrykk og menneskets måte å forstå og håndtere uttrykkene eller symptomene på. Opplevelsene av sykdom og helsesvikt representerer pasientens livsverden, og slik han har det. Det som pasienten sier og uttrykker er beskrivelser av den virkelighet han opplever. For å forstå helheten i pasientsituasjonen innebærer det at sykepleieren må forholde seg til *all* kunnskap som berører og influerer en situasjon. Følger en Aristoteles dreier det seg om forståelse av kunnskapsformer eller vitenskaper som beskriver uttrykkene eller tegnene på sykdom (symptomer), og samtidig forholde seg til pasientens opplevelse av sykdom og liv. God sykepleie må arbeide med å få innsikt i, og forstå hvordan pasientens opplevelser preger uttrykk både verbalt og uttalt gjennom det du kan se og registrere på pasientens kropp. I en dannelsesprosess utvikles faktisk kunnskap og erfaring sammen med utvikling av en evne til å bedømme helheten i situasjonen som inkluderer pasientens opplevelser. Utvikling av kunnskap og en helhetsforståelse er en del av dannelsesprosessen som pågår kontinuerlig fra utdanningens oppstart og videre som livslang læring, gjennom resten av yrkeslivet. Det er mitt utgangspunkt at dette må læres og arbeides med, på andre måter enn *bare* ved å lese og studere faget sykepleie. Dannelsesprosesser krever kyndig veiledning blant annet gjennom refleksjon over hendelser i individuelle møter, men også gruppevis møter med studentene. Hagemann (2003) sier at eleven skal opplæres i en kulturell og sosial sammenheng som disiplinere til lydighet underordning, men også til en protesterende frihetspraksis. Jeg velger å

forstå frihetspraksis som utøvelse av en praksis som er vurdert på basis av kunnskap og erfaring og ikke på rutiner og vaner. Dette kan vi bringe inn i dagens samfunn og utfordre motet til frihetspraksis, som et resultat av dannelsingsprosessene. Dagens samfunn preges av effektivitet, nytte og vekst, i et slikt perspektiv vil det å hevde den svakes rett være en del av det motet en dannelsingsprosess kan lede til. Dette vil belyses noe mer senere i teksten.

En av sidene ved danning kan uttrykkes som utvikling av faglig skjønn eller dømmekraft. Jeg støtter meg til slik sykepleier Herdis Alvsvåg (1993 og 1997) uttrykker det når hun skriver om utvikling av et godt faglig skjønn, om dømmekraft og dannelsingsprosesser. Hun beskriver det som at vi har ”briller” på oss som styrer det vi ser. Det vi ser og hører bestemmes av vår orientering, vår interesse, vår kunnskap og erfaring. Når vi beveger oss i yrket og i de kliniske sammenhenger, bruker vi våre sanser, utvikler vårt blikk og våre hender. Alvsvåg snakker om de dannelsingsprosesser som skal til for å utvikle det gode blikket og de gode hendene (1993). Dette ser hun i motsats til det som skjer når vi går forbi, ikke ser eller velger bort inntrykket. (Alvsvåg og Martinsen, Sykepleien, 78/20) tydeliggjør hva som foregår når en sykepleier, eller i denne sammenhengen en student, utvikler klinisk kunnskap og innsikt når de hevder at sykepleieren må ha kunnskaper for å forstå de kliniske uttrykkene. Uten disse kunnskapene vil hun ikke kunne tyde eller forstå sykepleierens ansvar og forpliktelser i situasjonen. Dette må læres og utvikles i klinisk praksis sammen med teoretiske studier, og alt under kyndig veiledning. Sykepleieren må lære hvordan hun bruker sansene til å danne seg et godt og riktig inntrykk av pasienten og hele situasjonen. Sansene spiller sammen med sykepleierens kunnskap og erfaring, dette kan hun ikke utelukkende lese seg til. Kunnskaper en ikke kan lese seg til krever noe annet enn leseferdigheter. Det fordrer ettertanke og refleksjon, og at noen eller en annen person ser, bekrefter, bryr seg om og stiller seg til rådighet for den andre. I en student-veileder samtale vil denne type ettertanke og refleksjon være en naturlig del av en faglig og personlig dannelsingsprosess.

I en filosofisk og vitenskapsteoretisk sammenheng snakkes det i litteraturen om ulike kunnskapsformer i de praktiske yrker. Begrepet ”taus kunnskap” har siden begynnelsen av 1980 tallet fått gjennomslag særlig innen de praktiske yrkene, og er anvendt som et nøkkelbegrep i diskusjoner vedrørende yrkeskunnskapers natur. Dette anser jeg som viktig å bringe inn fordi dannelsingsprosesser til sykepleieryrket angår situasjoner og hendelser som gjør sterke inntrykk. Det kan være vanskelig å finne tilgjengelig kunnskap som hjelper studenten å forstå sammenhenger og komme videre i utviklingen. Når Michael Polanyi (1967) sier at ”we

know more than we can tell” er det et uttrykk som gjenkjennes i profesjonsutdanningene. Hans uttrykk ”tacit knowing” (oversatt til: innforstått kunnskap) er et begrep som yrkesfelleskapene har tatt til seg. Polanyi sier selv at ”taus kunnskap” kan virke opplagt, men det er ikke enkelt å si nøyaktig hva det betyr (Molander 1993 og Polanyi 2000). Dette betoner kunnskapens aktive og personlige side, og refererer seg til hva man kan kjenne igjen, og hvordan vi kan handle uten å være i stand til å uttrykke hvorfor vi handler. Han prøver å formidle at vi ved taus kunnskap oppnår forståelse gjennom innlevelse, og at all kunnskap består av eller er grunnlagt i slike forståelsesakter (Polanyi 2000 s.59). Denne tause og uuttalte kunnskapen lever i den praktiske sykepleien som en form for praktisk kunnskap, handlings klokskap eller inneforstått kunnskap. Det er en kunnskap som i yrkestradisjonen har vært omtalt som den kunnskap som overføres fra en mester til en lærling eller elev. Mye av det vi benevner som klinisk kunnskap kan plasseres inn i en slik sammenheng, noe av denne vil kanskje fortsatt forbli ”taus” blant annet fordi det er vanskelig å uttrykke og generalisere nyansene i individuelle situasjoner. I en dannelsingsprosess er det likevel et mål at den som utvikler ny forståelse lærer å gripe situasjonen som et hele. Polanyi sier at når han forstår noe, bruker han sin personlige dømmekraft ved å relatere tegn til den ytre virkelighet som han forsøker å gripe et aspekt av (2000 s.33). I dagens profesjonsutdanninger er det et uttalt behov å arbeide med å sette ord på mer av den kunnskap som har vært ”taus”. Ikke all kunnskap behøver å forbli ”taus”, refleksjon over handling og arbeid med ord og språk *kan* bidra til å artikulere mer av det som har vært ”taust”. Slik jeg forstår dette inn i en danningssammenheng kan dette også knyttes til Lars Løvliens tanker om å etablere en helhet og en forståelse av sammenhenger også med ord eller i språkdrakt som gir nye perspektiver på deg selv, på verden og livet. I et slikt perspektiv mener jeg å kunne si at danning gir muligheter for faglig og personlig vekst.

1.3 Sykepleie i et samfunnsperspektiv

Jeg finner det naturlig å kommentere den samfunnsmessige kontekst både pasientene og sykepleiefaget er en del av, fordi det utgjør en kontinuerlig utfordring faglig så vel som personlig. Sykepleiefaget og yrket preges av samfunnets bevegelser, politisk, økonomisk og strukturelt. Fag og yrker som lever tett på menneskers lidelse farges umerkelig av samfunnets verdiorientering, holdning til mennesket og til produktivitet. Det er en aktuell debatt i sykepleiemiljøet om mulige motsetninger og konflikter mellom fagfelleskap og

velferdsstat/samfunn med hensyn til verdier. Verdigrunnlag og preferanser har tradisjonelt hatt stor grad av innflytelse på fagets utvikling. I et slikt perspektiv har utvikling av velferdsstaten satt sitt grunnpreg på sykepleie på godt og vondt. Dagens samfunn kan sies å være gjennomsyret av et samfunnsøkonomisk nytteperspektiv på individet, noe som vil berøre et fagområde som retter seg mot ”de uproduktive”, ”de resultatløse” som av samfunnet *kan* oppfattes som en utgiftspost. Bærebjelkene i sykepleie representerer grunnleggende idealer som utfordrer sykepleieren til solidaritet og lojalitet overfor den syke og den som lider. Det er grunn til å være bekymret for og stille spørsmål ved om det i dagens samfunn foregår en uthuling av idealer som fellesskap og solidaritet. I en slik virkelighet er det behov for flere oppgjør som ikke blir debattert eller problematisert i denne sammenheng. Jeg bare peker på *noen* av de grunnleggende problemer sykepleieryrket og faget står overfor, og som i et helhetsperspektiv er vesentlig for forståelse av sammenhenger også danning til yrket. Særlig angår det en oppfatning av at sykepleiefagets grunnleggende idealer er truet. Denne trussel *kan* det synes som utdanningen overser. Kritikken retter seg mot at det handler om idealer som ikke kommuniserer med dagens virkelighet og virkelighetsoppfatning. I dagens samfunn er det tegn som tyder på at enkeltindividets lykke gis et alt for stort fokus. Dette kan fremelske egosentrerthet, som kanskje i neste omgang kun genererer ensomhet. I et slikt filosofisk perspektiv kan det synes som om samfunnet er på kollisjonskurs med idealer som fremdeles holdes levende i sykepleiefaget, som vedrører fellesskapets betydning, solidaritet med den syke og en kollektivistisk innstilling til den sammenheng yrket inngår i. Dette er et alvorlig problem for utdanningen – som innebærer på den ene siden et troverdighetsproblem og på den andre siden en stor utfordring – og kanskje et uoverstigelig problem. I desentralisert sykepleierutdanning møter vi voksne studenter fra ulike distriktskommuner som allerede er i arbeid i helsetjenesten og derved står i prosesser som former deres holdning til fag og utdanning og til helsevesen og egen idealer om et godt liv. Dette er en utfordring både for utdanningen og for de dannelsesprosessene studenten skal inn i. Min erfaring er at diskusjoner i et slikt område ofte skaper frustrasjon og usikkerhet hos studentene som kastes mellom det nye de har lært at de bør gjøre og det som er et faktisk og reelt alternativ ut fra foreksempel samfunnets prioriteringer. Ethiske dilemma utgjør et område som er svært energikrevende i utdanningen. Å stå i slike debatter og formidle betydning av å arbeide med etisk argumentasjon er en krevende side ved veilederrollen.

2. Om å være veileder i dannelsingsprosesser

Som veileder i desentralisert sykepleierutdanning er du en følgesvenn gjennom hele utdanningen i motsetning til slik veilederrollen/lærerrollen er organisert i fulltidsprogrammet. Som veileder står du i en relasjon til studenten samtidig som du inngår i en relasjon og et samspill der det er studentens lærings- og utviklingsprosesser eller dannelsingsprosesser som skal ha fokus. Dette er en faglig og personlig utfordring for begge parter, som jeg vil prøve å belyse i forhold til dannelsingsprosesser. Dannelsingsprosesser har svært mange aspekter, jeg vil i denne sammenhengen avgrense omfanget til i hovedsak konsentrere seg om samtalen og det som foregår i relasjonen mellom student og veileder. I denne sammenheng ønsker jeg i særlig grad å belyse hvordan det sårbare i ethvert møte og tilstedeværelsen i relasjonen har betydning for utvikling av menneskers selvforståelse, og derved for muligheten til å åpne opp for å gi den andre plass og oppmerksomhet i dialogen. Kari Martinsen snakker om sanselig tilstedeværelse og det å rette oppmerksomheten mot den andre som grunnelementer ved menneskelige møter.

I sykepleierutdanningen inviteres studentene til å lære og oppdage hva sykepleie er. Studenter skal sosialiseres inn i et fag som befinner seg i et skjæringspunkt mellom naturvitenskapene og humaniora, men som også har grunnleggende i slett av håndtverksfag i seg. I løpet av utdanningen går studenter gjennom personlige dannelsingsprosesser som preger deres liv, samtidig som de må forholde seg til akademiske og formaliserte krav til gjennomføring av en bachelorgrad. Studenter skal lære et fag og et yrke samtidig som de konfronteres med yrkets virkelighet på basis av sin egen kunnskap og erfaring. I utdanningen befinner de seg kontinuerlig i to verdener, en *fagpraktiserende* og en *fagteoretisk*. Studenten veksler mellom å være tilstede i situasjoner preget av lidelse og smerte og det å sitte i et auditorium og motta inntrykkene intellektuelt. Denne vekslingen utgjør en kontinuerlig utfordring både til studenten, til veiledere både i klinikken og ved utdanningen. Vekslingen bærer også i stor grad preg av de erfaringene studentene har gjort seg i arbeidslivet. I noen grad bekrefter disse erfaringene teori og praksis – i andre sammenhenger oppleves kontrastene som store og uoverstigelige. Teorien stemmer ikke, eller praksis stemmer ikke og etablerte forståelsesrammer trues. Studentene møter virkeligheten uten ”filteret” som auditoriet skaper, og gjennom det konfronteres de med andres og egen sårbarhet. Denne sårbarheten kan det i dagens ideelle virkelighet og samfunn koste å vise frem. Derfor utgjør dannelsingsprosesser en utfordring også til de mennesker som skal opptre som faglige og personlige veiledere i utdanningens teoretiske og praktiske deler/områder.

2.1 Samtalen som grunnlag for gode dannelsingsprosessen

Møteplassene med studenten er mange, fellestrekk er at de fleste av dem er knyttet til ulike gjennomgående arbeidskrav og studieprogresjon. I og med at bachelorutdanning i sykepleie har 50 uker praksisstudier og 50 uker knyttet til teoretiske studier (Rammeplan 2004) vil møtepunktene med studentene til en hver tid ha et fokus som referer seg til aktuelt tema og eller klinikk. Møtepunktene med studentene er både individuelle og gruppevis og samtalen gjør seg i stor grad nytte av refleksjon som metodisk tilnærming til vekst og utvikling.

Utdanningssamtaler er individuelle samtaler og formaliserte samtaler som foregår hvert semester i desentralisert sykepleierutdanning. Samtalenes hensikt er å sette ord på den vekst og utvikling studenten har opplevd/erfart siden sist. Utgangspunktet for samtalen er et refleksjonsnotat der studenten har beskrevet sin rolleutvikling gjennom den siste praksisperioden eller semesteret. Notatet viser gjerne til eksempler som tydeliggjør og ofte understreker hva studenten ønsker skal være i fokus. Det skal inneholde en refleksjon over egen utvikling og hva denne utviklingen består av, for eksempel om det å våge å ta mer ansvar fordi studenten kjenner seg tryggere og har tilegnet seg mer kunnskap. Dette notatet danner utgangspunkt for samtalen som veileder prøver å dreie inn mot forventninger og utfordringer i fortsettelsen av studiene.

Møter mellom mennesker er alltid sårbare. Møtet med en student utfordrer forholdet til sårbarhet, både den andres og min egen. I desentralisert sykepleierutdanning er det første møtet med studenten et møte som skal vare i 4 år, og det skal preges av at faglige og personlige prosesser utfyller hverandre. Bevissthet om relasjoner og om det å møte en annen og være en kritisk følgesvenn blir i en slik sammenheng sentralt. Samtalen er med på å skape forholdet mellom mennesker. Kari Martinsen (1993) sier at mennesker møtes og i lidelsen er de henvist til hverandre. Dette er kanskje den sterkeste fordringen i sykepleieryrket, det å møte en annen i en relasjon som forplikter. Det å imøtekomme en annen, se ham og bry meg om ham og hjelpe ham – slik jeg har lært, og være en fagperson og et medmenneske. Sykepleie har etiske og faglige implikasjoner, som moralsk aktør har jeg et faglig og personlig ansvar for å se og ta inn over meg den andres verden. Slik jeg ser det hører dette en hver samtale til og derved et hvert møte til, også møtet mellom student og veileder. Jeg ønsker også å trekke frem det faktum at selve møtet med studenten bør gi faget en del av dets legitimitet. Møtet

med utdanningen, med faget og med dets veiledere bør speile fagets innhold og karakter og samtidig bidra til troverdighet. Det er min oppfatning at det er nødvendig for å være i en god dannelsesprosess. I sykepleierutdanningen har veiledere også sykepleierutdanning i tillegg til akademisk grad. De er derved å betrakte som bærere av en yrkestradisjon, selv om mange stiller spørsmål ved sin identitet som sykepleier. Møtet mellom student og veileder er ikke bare en formidlingsarena, det er også et møte mellom personer som etter hvert deler en forståelse av en yrkesprofesjon. I så måte vil veiledning og danning også berøre verdidebatter og følsomme problemstillinger knyttet til enkelthendelser.

Jeg vil i denne sammenhengen støtte meg til Kari Martinsen (1993) når hun presiserer at det er sansingen og det sanselige som åpner verden for oss, og gjør det mulig å vinne erfaringer. Dette understrekes av Gadamer (1998) som presiserer betydningen av åpenheten i relasjonen. Åpenheten eksisterer ikke bare for den som taler, den som lytter, lytter også i åpenhet. Åpenheten for den andres horisont, skal gjøre oss bedre i stand til å vurdere det *kravet* som den andre implisitt eller eksplisitt reiser overfor meg; det at vi forstår og tar innover oss eller eventuelt revurderer våre fordommer ut fra kravet, kan i neste omgang få konsekvenser for relasjonen mellom oss. Det er ikke den ene som skal forstå den andre, åpenheten angår dem begge og i denne åpenheten ligger anerkjennelsen slik jeg forstår Gadamer (1998).

Dynamikken i sammenhengen bestemmes av måten vi *virker og innvirker* på hverandre. Det er en risikabel åpenhet fordi den som stiller seg åpen trenger å bli møtt i åpenhet og med åpenhet. I en student-veileder relasjon vil det være sårbare punkter knyttet til opplevelsen av hverandre og av saken det dreier seg om. Samtidig som den sanselige tilstedeværelsen vil sette sitt preg på relasjonen. I møtet med studenten vil fordringen også bære preg av at du som veileder tar i mot fordringen fra studenten, åpner opp for den andre på bakgrunn av den andres forutsetninger, og bruker det som grunnlag for veiledning. Dette kan innebære å stille seg åpen med kritisk blikk, og utfordre studenten til å reflektere og begrunne sine valg. I følge Gadamer vil trygghet og gjensidighet i anerkjennelsen av hverandre være en grunnleggende forutsetning i selve møtet.

Vi vinner erfaringer ved å rystes, ved å rykkes opp av det sedvanlige, ved å la oss berøre. I relasjonen, sammen med den andre svarer jeg på de signaler den andre gir meg. Det er min erfaring at studentene har behov for hjelp i dette arbeidet, de trenger hjelp til å sette ord på hva det betyr å la seg berøre og hva det innebærer å stille seg til rådighet for pasientene. Dette knytter jeg an mot danning på den måte Lars Løvli (kfr. 1.1 s. 7, 8) viser til når han snakker

om å takle det å leve i kulturkonflikter og greier å skape en helhet, eller en personlig stil om man vil, på tross av konfliktene. Det er da de rystes, og det er min erfaring at studentene behøver å bli sett og fulgt når de befinner seg i personlige rystelser. Tilbakemeldinger fra studenter bekrefter behovet for å bli sett underveis når utvikling og vekst foregår. Dette skriver Kari Martinsen om når hun påpeker sårbarheten som trer frem når du viser deg frem, byr på deg selv, blottstiller deg. Heri ligger det store ansvaret veilederen har for å ivareta situasjonen, og være oppmerksomt tilstede for studenten og vise omsorg for situasjonen. Her ligger en kime til forventningene om at du som veileder viser den samme opptatthet av den andre som det forventes at studenten skal vise pasienten. I dette feltet kan det også oppstå verdikonflikter mellom veileder og student eller mellom fagfellesskapet og det samfunn studenten er en del av. Slik jeg ser det er det viktig å være romslig overfor debatter, meningsutveksling og konflikt i sammenhenger der utvikling og vekst er tema. Det handler om å utvikle egen identitet og faglig ståsted. Samtidig er det viktig å erkjenne at konflikt kan lamme en diskusjon og hindre vekst fordi den lukker til åpenheten. Det kan derfor være nødvendig å koble inn en tredje person eller drøfte muligheten for å anerkjenne hverandres ulikheter for så å gå videre. Jeg støtter meg til Lars Løvlie når han skriver at en dannet person takler å leve i kulturkonflikter og greier å skape en helhet, eller personlig stil, på tross av konfliktene. Min erfaring er derfor at det å stille seg åpen og til rådighet bidrar til å skape troverdighet overfor yrket og yrkesfunksjonen, og mot til å arbeide seg gjennom konfliktene.

2.1.1 Den faglige samtalen

Samtalen er sentral i dannelsingsprosesser fordi det åpner for en dialog der det settes ord på hvordan et menneskes personlighet utvikler seg i møtet med et kulturelt bestemt innhold av viten, ferdigheter og holdninger. Danning handler også om språk og ord i en kontekst, og samtalen kan åpne for en økt forståelse av fag og sammenheng. Dialogen og språket er sentralt i samtalen. Gadamer (1997) sier at vi ikke finner sannheten på egen hånd, vi når den gjennom kontakt og dialog med andre. Det som formidler dialogen er språket. For Gadamer er språket grunnleggende i selve forståelsen av tilværelsen og verden, og all kunnskap og forståelse formidles språklig. Gjennom språket er det mulig å føre en samtale. Kari Martinsen bruker den alminnelige samtalen mellom mennesker som grunnleggende for det hun kaller fagsamtalen. Vi er mennesker henvist til hverandre, det er situasjonen og det vi samtaler om som utgjør det unike og spesielle. I situasjonen etableres et grunnlag for fortsettelsen av samtalen, og derved for opplevelsen av å bli sett og imøtekommet. Det etableres en grunntone

av tillit, i motsetning til en situasjon der mistillit blir et resultat. Overføres dette til en student-veileder situasjon er det naturlig å tillegge veileder et mer-ansvar for å åpne opp for den andre, se og imøtekomme ham. Kari Martinsen (1993) tar til orde for at i en slik situasjon vil der alltid være elementer av prisgittethet, idet den ene vil være prisgitt den andre. Studenten vil i denne sammenhengen være prisgitt veilederen, og i det ligger en sårbarhet som noen ganger kan være en utfordring å ivareta. Jeg tar utgangspunkt i en varhet overfor dette som en betingelse for å være den veilederen som den andre trenger i sin dannelsesprosess.

Jeg har erfart betydningen av å imøtekomme den andre med åpenhet og respekt som grunnleggende for det å etablere kontakt og trygghet i relasjonen. Det å arbeide med og være bevisst egen holdning, sanselige tilstedeværelse og oppmerksomheten rettet mot den andre som grunnlag for samtalen er sentralt for at du skal lykkes. Min egen erfaring er sammenfallende med det synspunktet at bevisstheten om ens egen posisjon i samtalen er vesentlig for å kunne utfordre til vekst og utvikling hos studenten, og samtidig bidra til at studenten er trygg nok til å tåle utfordringen. Veileders posisjon kan gi signaler om makt i betydningen fastholde og ta makt over, det kan true tilliten og åpenheten i relasjonen. Studenten kan i en slik sammenheng være den som mister muligheten til å ha en likeverdig rolle i samtalen. Samtaler av denne typen varierer fordi relasjonen utvikler seg, det individuelle fokus er viktig for å skape troverdighet og tillit. Det handler om en varhet i tilstedeværelse som ser den enkelte, gir den enkelte rom og nødvendig tid til å fortelle og til refleksjon over det som foregikk. Jeg vil her trekke frem utsagn fra studenter i den evaluering vi har gjennomført, for å understreke betydningen av tilrettelagte rom for refleksjon og det å bli sett. I det evalueringsmaterialet vi har fra fokusgruppeintervju sier studenter blant annet:

”Vi ble godt ivaretatt, og kunne komme med alt, det tror jeg ansvarliggjorde oss på en måte. Det at dere var med oss i prosessen var trygt. Det ble mer forpliktende å yte vårt, når vi hadde et godt forhold til lærerne”.

”Jeg har jo lært at jeg ikke får alt servert..... Etikk har gitt meg god støtte, jeg kjenner meg veldig trygg i slike diskusjoner og kan stå i en etisk debatt”.

”Vi kan ikke kunne alt, vi må jo stadig utvikle oss og lære nye ting, det er diskusjonene vi lærer av, jeg tror vi har lært en nødvendig trygghet”.

Det å være bevisst ens ansvar og rolle som veileder når studenter reflekterer, tenker gjennom og prøver å forstå sin faglige og personlige vekst og utvikling, er kanskje det mest avgjørende for å sikre at prosesser foregår. Som veileder legger jeg til rette for, uten å overta. Som veileder prøver jeg å utfordre uten å skape for stor grad av utrygghet, jeg søker å være en kritisk følgesvenn som vil den andre vel. Det er viktig å være bevisst og ydmyk overfor å mestre en slik rolle. Det kan tenkes situasjoner der det er vanskelig og kanskje umulig å etablere relasjoner som fungerer slik intensjonene er. Årsakene kan bero på dårlig tid, vanskelige praktiske forhold, personer som ikke finner ”tonen” og derved ikke møtes personlig eller profesjonelt. Betingelsene og forventninger er nødvendig å avklare og snakke om i forkant av veiledningen, fordi det berører mulighetene for å lykkes. Det fordrer engasjement og evne til å uttrykke at jeg ser deg og bryr meg om deg. Det er min erfaring at det å gi den enkelte student oppmerksomhet og tid til å dvele i individuell veiledning gir rom til ettertanken og faglig og personlig modning. Jeg mener dette er sammenfallende med slik Gadamer skriver om forutsetninger for å forstå. Veileder som veileder over tid vil kjenne studentens forutsetninger for forståelse – hans horisont – og kunne møte og respondere bedre på det studenten forteller eller kommer frem med. En veileder som følger over tid kan utfordre på en annen måte enn en såkalt situasjonsveileder. ”Over tid” gir muligheter til kontinuitet og prosess i samværet med studentene. Tilbakemeldinger fra studenter bekrefter verdien av dette, en av dem sier i et intervju i oppfølgingsundersøkelsen i 2004 om det å ha de samme lærerne gjennom hele utdanningen:

”Vi tror ikke at de andre studentene har en slik ramme rundt studiet.

Det har vært trygt, og det har vært best for den personlige utviklingen.”

”Tett kontakt med lærer ga god mulighet til å ta ansvar for egen læring, og vi ble behandlet med respekt.”

”Lærere gjennom 4 år har gitt oss ”foreldre rammen”, trygghet til å møte nye situasjoner. Vi føler den støtten vi fikk var unik, vi har opplevd og vært igjennom mye sammen”

”Når klassen ikke møtes så ofte så er det desto viktigere å ha de samme lærerne. De så oss med alt det vi hadde med oss i sekken”

Slik jeg ser det fordrer slike studenterfaringer tillit, gjensidig respekt og tydelige signaler om at jeg ser deg og bryr meg om deg. Som veileder ønsker jeg at du skal bli en god sykepleier, det er ditt ansvar, men jeg vil være sammen med deg i prosessen.

2.1.2 Møte med en student og refleksjon over dannelsesprosesser:

Marit er en godt voksen og selvstendig kvinne, med lang erfaring som hjelpepleier på sykehjemmet i en liten distriktskommune. Hun har fungert som avdelingsleder i flere perioder fordi sykehjemmet manglet sykepleiere. Nå var Marit sykepleierstudent og i praksis ved kirurgisk avdeling, mot slutten av 2. studieår. Som veileder møtte jeg henne til målsettingssamtale, til evalueringer og til følgedager der jeg var sammen med henne i avdelingen. Jeg vil fortelle om en dag sammen med Marit. Om morgenen fikk vi felles rapport om pasientene, og Marit valgte pasientrommet vi skulle være på den dagen. Hun fortalte meg hvordan hun planla dagen og hva hun ønsket ”å få ut av det” siden jeg var tilstede. Jeg bruker tid på at studenten skal falle til ro og konsentrere seg om pasientene. Jeg var der, fulgte med, samtidig som vi diskuterte løsninger på problemer og resultatet underveis. Dagen forløp som planlagt, akkurat slik det er i en aktiv kirurgisk avdeling. Marit taklet det hun hadde planlagt, og dagen viste meg at hun var der hun skulle være i utviklingen i forhold til fagplan og kriterier for godkjenning av praksis. Hennes faglige og personlige utvikling og vekst var slik jeg ønsket ut fra at jeg hadde kjent henne i snart 3 år, og hadde klare forventninger til hvilket nivå hun ville være på.

Det som overrasket meg i ettertid var da Marit tydelig ga uttrykk for hvor mye den dagen hadde betydd for henne – i hennes dannelsesprosess. Hun fortalte hvordan hun opplevde at det var den viktigste dagen i praksisperioden fordi jeg som hennes veileder hadde sett henne og åpnet opp for en dialog underveis som gjorde at hun oppdaget sider ved rollen sin som hadde betydning for hennes videre utvikling. Hun sa at forskjellen til den daglige veiledningen hun fikk av sykepleieren handlet om fokus. Det at jeg hadde vært opptatt av henne gjorde at hun måtte konsentrere seg, tenke, forklare og begrunne – planlegge og ha struktur. Sykepleierens fokus var pasientene og de daglige gjøremålene – og når det gjaldt en erfaren hjelpepleier som Marit var det lett å overse hennes behov for veiledning og ikke minst behovet for å få konstruktiv tilbakemelding. Hun var jo så flink! Marit selv hadde behov for å vokse inn i en

annen rolle, det oppdaget hun den dagen vi hadde sammen. For meg var Marits fortelling overraskende og samtidig klargjørende. Det ble en bekreftelse av noe jeg hadde arbeidet med over lang tid, som handlet om roller, om ansvar og om betydningen av å bli sett og bekreftet underveis i danningen.

Marits oppdagelse av sin egen prosess ble en klargjøring for meg om hvilken betydning veiledning har for bevisstheten om dannelsesprosesser og om hennes utvikling av faglig autonomi og selvstendighet. Dette er en svært viktig del av danningen fordi faglig autonomi og selvstendighet er områder studentene også evalueres på i praksisstudier. Det inngår som kriterier for å få bestått praksisperiode, noe som er nødvendig for alminnelig studieprogresjon. Det at konteksten var i praksis og at refleksjonen var så nær pasientene og opplevelsene tror jeg har betydning for hvilken rolle det spiller i danningen. Det er grunn til å tro at eksempler som knytter seg til faktiske pasientsituasjoner virker sterkt på oss, fordi vi ikke bare utfordres faglig men også personlig. I et slikt perspektiv vil samtalen som knytter seg til refleksjoner over hendelser i kliniske virkeligheter være svært viktig i dannelsesprosesser fordi det berører internalisering av ny erfaring. I et slikt perspektiv vil slik refleksjon påvirke dannelsesprosessene som skal foregå resten av utdanningstiden, og fortsette etter endt utdanning. Gadamer (1998) tanker om en hermeneutisk forståelse kan trekkes inn her og bidra til forståelse for hva som foregår. I denne sammenheng viser jeg til hans beskrivelse av den hermeneutiske sirkel og hvordan vi kan utvide vår forståelse ved å la deler bygge på hverandre slik at de til sammen utgjør en helhet. Følger vi Gadamer tanke kan vi si at forståelser bygger på en forståelse som allerede er der i utgangspunktet. Eller at vi i slike prosesser kastes tilbake på vår før-forståelse og eventuelt må revurdere denne ut fra det som nå foreligger av erfaring eller som danner grunnlaget for det som nå skal forstås.

Filosofen Anders Lindseth peker i en upublisert tekst datert 15.02.04 med tittel:

”Dannelsessnobbismen: et misforstått dannelsesideal i høyere utdanning” på hvilke utfordringer det er å geleide studenter gjennom refleksjons og skriveprosesser, der de skal nyttiggjøre seg sin livserfaring i en faglig sammenheng. Han skriver om hvordan refleksjon i en slik kontekst er en krevende emosjonell jobb. Det å være så tett på dannelsesprosesser over tid er utfordrende både faglig og personlig. Det er krevende å bli kjent og være nær og samtidig bevare den nødvendige distanse som en følgesvenn må ha for å kunne bidra til vekst og utvikling.

Mine refleksjoner knytter seg til hva det kan bety for en student å ha en veileder over lang tid som kan bidra til at studenten selv oppdager at vekst og utvikling er prosesser som er avhengig av refleksjon i en relasjon som oppleves trygg. Da er det naturlig å gå tilbake til Løgstrup og til Kari Martinsens utlegninger om samtalen og kommunikasjonen. I en artikkel, *Samtalen, kommunikasjonen og sakligheten i omsorgsyrkene*, Omsorg nr 1-2002 sier Kari Martinsen:

”Samtalen fordrer mot til å våge møtet, og også finne seg i å ha urett. Samtale har med tålmodighet og langsomhet å gjøre, å høre etter, være oppmerksom, la den andre få komme til orde, møte den andres svar med forsiktige spørsmål og å våge å spørre til det en ikke forstår. Da kan den hjelpetrengende kanskje selv få rom og tid til å gå frem og tilbake i egne erfaringer slik at en fastlåst situasjon kan sees annerledes.

Det er i det sårbare og utleverte at fagsamtalen hviler i allmennsamtalen, og hemmeligheten i all hjelpekunst er å begynne der. Det er å begynne i språkets musikk, ved å finne tonen sammen.”

Kari Martinsen refererer til både Hans Skjervheim og Knud Løgstrup når hun utlegger betydningen av å forstå hvilke forpliktelser det påhviler sykepleieren som er i en relasjon sammen med en pasient. Hennes tekster åpner for perspektiver som utfordrer fordi det er vanskelig å være likegyldig til det som omhandler menneskelige møter, sårbare kropp, maktrelasjoner og faglighet. Sykepleie foregår i dette skjæringspunktet, der mennesker er henvist til hverandre, både pasienter, studenter og sykepleiere. I sykepleien lever vi våre liv omkranset av en menneskelig sårbarhet som ber om å bli sett og imøtekommet. Studenter må lære hva det betyr å være henvist til en annen og lære hva som kreves for å møte den andre med faglighet på den andres premisser. I dette arbeidet trenger de en følgesvenn som bekrefter og utfordrer.

Hans Skjervheim (1996) arbeidet med å beskrive relasjonen og prøver å anskueliggjøre noe av det sårbare i de menneskelige relasjoner. Han bruker begrepet den tre-leddede-relasjon som en advarsel mot den to-leddede relasjon og objektivering av den andre. Trusselen mot samtalen ligger i distansen. Skjervheims budskap handler om ulike måter å møtes på, i

språket, når vi samtaler. Jeg - den andre og den felles sak vi taler om. Jeg og den andre har noe felles, vi er medsubjekter ifht en felles sak. Dersom jeg ikke engasjerer meg får vi en to-leddet samtale som utelukker det som er felles og egentlig er det som skaper relasjonen. En to-leddet-relasjon er mellom ego og egos oppfatning av saksforholdet, og egos saksforhold er objektiveringen av det at den andre har sagt noe bestemt.

Dette kan også sees i Knud Løgstrups skrifter, når han snakker om det sårbare og om samtalsens vanskelige vilkår: Hva er det vi ønsker og søker, er det tillukketheten eller åpenheten. I ”*den etisk fordring*”(1991) tar Løgstrup opp dette og skriver om at vi samtaler ikke når vi er tillukkede prinsipptryttere, da har vi oss selv i sentrum. Samtalen fordrer at vi er med i det vi taler om, at vi er engasjerte. Normalt møter mennesker hverandre med tillit. Nortvedt og Grimen løfter i sin bok ”*Sensibilitet og refleksjon*” 2004, frem et svært interessant perspektiv når de tar til orde for at den som gir tillit blir sårbar. De forklarer det i et resonnement som tar utgangspunkt i en indre sammenheng mellom tillit, potensiell makt og usikker kunnskap. Det er alltid en risiko for at den som gir tillit kan bli utsatt for maktbruk, selv om han er i hendene på andre personers gode hensikter. Nortvedt og Grimen tar videre til orde for at sårbarhet henger sammen med makt og avmakt, et forhold som er meget komplisert. Vi behøver ikke gå lengre enn til distinksjonen mellom makt til og makt over. Jeg har tidligere nevnt det at den ene er prisgitt den andre i slike relasjoner det her er tale om. Jeg anser det som svært viktig at veileder avklarer sitt eget forhold til makt og posisjon, og arbeider med sin rolle og rolleforventning som en del av forberedelsen til veiledning.

2.2 Sluttkommentar

I Rammeplanen står det presisert innledningsvis at:

”Utdanningen skal legge grunnlaget for livslang læring. Studentene skal forstå betydningen av, og kjenne seg forpliktet til, stadig å stille nye spørsmål. De skal kunne fornye og utvikle holdninger, ferdigheter og kunnskaper etter endt høgskoleutdanning” (Rammeplan, 2000)

Dannelsesbegrepet er et historisk begrep, som gjennom tidene har vist verden hvordan dannelsesidealer preges av historien og av samfunnsutviklingen. Den moderne opplysnings og dannelsesteori utgjør ikke *en* sammenhengende teori – selv om der er fellestrekk innenfor vår

kultur (Slagstad mfl 2003). Det interessante i denne sammenheng er først og fremst menneskets forhold til seg selv, fordi danning handler om *selvdannelse*. Selvdannelse er forbundet med selvbestemmelse, autonomi, frihet og fornuft. Danning som belyses og drøftes i denne sammenheng er derfor å betrakte som evne til å utvikle seg selv som fri og uavhengig person integrert i et fagfellesskap. Med evner til å anvende kunnskaper, ferdigheter, holdninger og handlinger der pasientene befinner seg, og til det beste for deres liv og helse. Jeg mener i essayet å ha tydeliggjort hvordan dannelsesprosesser foregår og hvordan prosessene kan støttes av en veileder som ser og bekrefter – støtter og utfordrer i tråd med de dannelsesidealer blant annet faget står for og utdanningens Rammeplan uttrykker.

De kritiske spørsmålene som bør og skal stilles retter seg særlig mot to forhold. Det første er rammene for veiledning, det neste er personlige kvalifikasjoner og mellommenneskelige relasjoners påvirkning på prosessene. Uten at jeg i denne sammenheng vil problematisere dette videre, vil jeg likevel påpeke at disse faktorene er svært viktige for at veiledning skal kunne lykkes. Det er en viktig trygghetsfaktor særlig for studenter at de kan få en ny veileder dersom forholdet ikke finner en god nok form. Det er imidlertid svært viktig å være oppmerksom på hvor sårbart det er å måtte varsle om at dialogen og relasjonen mislykkes. Når det gjelder rammer for veiledning er det et stadig tilbakevendende spørsmål om hvor mye *tid* kan avsettes i utdanningen til individuell oppfølging av studenter. Kvalitetsreformen ønsker å styrke individuell veiledning av studenter i profesjonsutdanningene. Dette er svært positivt og utfordringene handler derfor om å være villig til å tenke nytt med hensyn til prioriteringer av tid og ressurser. Jeg vil i denne sammenheng bare understreke at begrepet *tid* er svært mangfoldig, det er ikke alltid det tar så lang tid å veilede, men det er en krevende tid og det fordrer tilstedeværelse. Kari Martinsen sa en gang at det er ikke alt som tar *mer tid* – det tar *en annen tid*. Slik jeg forstår Martinsen snakker hun om engasjement og tilstedeværelse som en kvalitet ved den tid du faktisk er tilstede sammen med en annen. I desentralisert sykepleierutdanning blir vi gjennom vår måte å organisere studiet på bedre kjent med studentene også som personer. Det gir muligheter for en tettere og mer åpen dialog i alle de sammenhenger vi møtes. Det å veilede over så lang tid skaper et fellesskap og en relasjon som berører begge parter og åpner for dannelsesprosesser som begge parter inngår i. I møtene som foregår over så lang tid gis vi en mulighet til å la oss berøre av hverandre og det er på samme tid både krevende og givende. Dannelsesprosessen berører begge parter og i et slikt perspektiv ser jeg at også vi som veiledere er i faglige og personlige dannelsesprosesser som påvirker våre liv.

Danning og det å stimulere gode danningsprosesser som følger en gitt kurve, er fremdeles slik jeg ser det, den største utfordringen i sykepleierutdanningen. Min erfaring er at studenter som følges opp av samme veileder gjennom hele utdanningen utvikler større grad av selvstendighet og er tryggere som nyutdannet sykepleier. Evalueringene vi har gjort viser tendenser i slik retning, idet utsagn fra arbeidsgivere bekrefter dette. Danning og danningsprosesser berøres også av samfunnsutviklingen og bildet av den verden nyutdannede sykepleiere med en Bachelor utdanning skal fungere i. Dagens helsevesen er spesialisert og kjennetegnes av et svært høy tempo, noe som utfordrer alle som har sitt virke der. I et slikt perspektiv blir det å bidra til gode danningsprosesser den største utfordringen for veiledere i sykepleierutdanningen.

Litteraturreferanse

- Alvsvåg og Martinsen (1978) *Medisinens kliniske kunnskaper i sykepleien må oppvurderes* Tidsskriftet Sykepleien 78 (20)
- Alvsvåg, Herdis (1993) *Det gode blikket og de gode hendene i* Martinsen m fl.(red) *Den omtenkssomme sykepleier* Oslo: Tano
- Alvsvåg, Herdis (1997) *Sykepleie – mellom vitenskap og pasient* Bergen: Fagbokforlaget
- Blåsternes, Edit (1997) *Praktisk kunnskap i sykepleie hovedfagsoppgave i sykepleievitenskap* UiB SEVU
- Christoffersen, Svein (red) (2005) *Profesjonsetikk* Oslo: Universitetsforlaget
- Christoffersen, Svein (2005) *Handling- person- samfunn* Oslo: Universitetsforlaget
- Gadamer, H-G (1998) *Truth and Method, Second, Revised Edition.* NY: Continuum
- Lindseth, Anders (1981) *Den filosofiske hermeneutikk reflekterer over betingelsene for at forståelse overhode kan lykkes* Intervju med H-G Gadamer i Tidsskriftet Dyade nr 4/1981
- Lindseth, Anders (2004) *Dannelsessnobismen: et misforstått dannelsesideal i høyere utdanning* Upublisert tekst datert 15.02.2004
- Løgstrup, Knud (1991) *Den etiske fordring* København: Gyldendal
- Nortvedt, Per (1998) *Sykepleiens grunnlag* Oslo: Tano Aschehoug
- Nortvedt, Per, Grimen, H (2004) *Sensibilitet og refleksjon* Gjøvik: Gyldendal Akademisk

- Martinsen, Kari (1993) *Fra Marx til Løgstrup* Oslo: Tano
- Martinsen, Kari (2000) *Øyet og kallet* Bergen: Fagbokforlaget
- Martinsen, Kari (2002) *Samtalen, kommunikasjonen og sakligheten i omsorgsyrkene* Tidsskriftet Omsorg 1-2002
- Martinsen, Kari (2005) *Samtalen, skjønnets og evidensen* Gjøvik: Akribe
- Martinsen, K, Wyller, T (red)(2003) *Etikk, disiplin og dannelse* Oslo: Gyldendal
- Polanyi, Michael (1967) *The Tacit Dimension* London:Routledge&Kegan
- Polanyi, Michael (2000) *Den tause dimensjonen* Oslo: Spartacus forlag
- Skjervheim, Hans (1996) *Deltakar og tilskodar* Oslo: Aschehoug
- Slagstad, Korsgård, Løvlie (red) (2003) *Dannelsens forvandlinger* Oslo: Pax forlag as
- Slettebø, Åshild (red) (2005) *Etiske utfordringer og kvalifikasjonskrav i helsetjenesten*
Kristiansand: HøyskoleForlaget
- Utdannings og forskningsdept. (2004) *Rammeplan for sykepleierutdanning*
http://odin.dep.no/filarkiv/215887/Rammeplan_sykepleierpl._23.juni_04_ny..pdf